

УДК 371.134

Ігор Гевко

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОСНОВИ ЙОГО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті уточнено суть поняття «професійна компетентність» як здатність особистості до самореалізації. Виявлено педагогічні умови реалізації моделі формування професійної компетентності майбутнього вчителя технології та її компонентний склад і теоретично обґрунтована їх ефективність. Розроблена теоретична модель формування професійної компетентності майбутнього вчителя технології, орієнтованого на профільне навчання. Теоретично обґрунтовано структуру професійної самореалізації майбутніх педагогів на основі комплексного поєднання професійної спрямованості на розкриття власного «Я» в педагогічній діяльності, глибоких і міцних педагогічних, професійних знань і вмінь, шляхів упередження й подолання бар'єрів самореалізації.

Ключові слова: компетенція, компетентнісний підхід, структура професійної компетенції, вчитель технологій, професійна діяльність, професійна компетентність вчителя, самореалізація особистості, бар'єри професійної самореалізації особистості, педагогічна творчість.

В статтє уточнено суть поняття «профессиональная компетентность» как способность личности к самореализации. Выявлены педагогические условия реализации модели формирования профессиональной компетентности будущего учителя технологий и ее компонентный состав и теоретически обоснована их эффективность. Разработана теоретическая модель формирования профессиональной компетентности будущего учителя технологии, ориентированного на профильное обучение. Теоретически обосновано структуру профессиональной самореализации будущих педагогов на основе комплексного сочетания профессиональной направленности на раскрытие собственного «Я» в педагогической деятельности, глубоких и прочных педагогических, профессиональных знаний и умений, путей предотвращения и преодоления барьеров самореализации.

Ключевые слова: компетенция, компетентностный подход, структура профессиональной компетенции, учитель технологий, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность учителя, самореализация личности, барьеры профессиональной самореализации личности, педагогическое творчество.

The article clarified the essence of the concept of «professional competence» as the ability of the individual to self-realization. Revealed

pedagogical conditions of realization of model of professional competence of future teachers of technology and its component composition and theoretically proved their effectiveness. The theoretical model of professional competence of future teachers of technology-based specialized education. Theoretically grounded structure of professional self-realization of future teachers through an integrated combination of professional orientation to the disclosure of his own «I» in educational activities, deep and strong educational, professional knowledge and skills, and ways to overcome barriers preventing fulfillment. The usefulness of such a self-teacher technology is largely determined by the originality of his professional self-concept. Professional self-concept presents a powerful regulator of behavior of the teacher, because the reflective depth knowledge of themselves as professionals, their fullness, harmony, adequacy, stability representations of themselves, making their personal professionally important qualities.

Key words: *competence, competence approach, professional competence structure, technology teacher, professional activities, teacher professional competence, personal fulfillment, professional barriers to personal fulfillment, pedagogical creativity.*

*Аби йти в ногу з вимогами XXI століття,
недостатньо однієї кваліфікації і ефективних методів праці
у поєднанні з апробованими стратегіями успіху.
Нове століття вимагає і нового рівня компетентності.
Франк М. Шлеєлен*

Об'єктивна необхідність інтеграції України в європейський освітній простір послужило підставою того, що у вітчизняній освіті став набирати силу вектор розвитку, одним із системоутворюючих компонентів якого є компетентнісний підхід до визначення змісту освіти. З цих позицій розглядається необхідність модернізації традиційної дидактичної системи вузівської педагогічної освіти і створення умов, що дозволяють кожному студенту здобути уміння та навички самостійно проектувати процес навчання відповідно до потреб, здібностей і можливостей.

Соціально-економічні зміни в країні висунули нові вимоги до професійних кадрів, а отже, і нові вимоги до вищої освіти. Освіта в сучасних умовах повинна бути націлена на формування у майбутнього випускника таких якостей, які здатні задовольнити вимоги роботодавців: вміння працювати в команді, приймати самостійні рішення, бути ініціативним і схильним до новітніх інновацій технологій.

З переорієнтацією системи освіти на принципи гуманізму та демократизації сучасного суспільства зростають вимоги до особистості педагога. Найважливіша з них – високий професіоналізм, який акумулює інтерес фахівця до педагогічної діяльності.

Поняття «професіоналізм» у педагогічній науці почало використовуватися в 70–80-х роках ХХ століття. Спочатку таким терміном позначалися професійно орієнтовані вміння, тобто вміння, якими повинен володіти майбутній спеціаліст і які відрізняють його від представників інших професій.

Якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті і духовні потреби так і потреби суспільства. У Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначено вимоги до професійної компетентності вчителя. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. наголошується, що «сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян» [5, с. 11].

Професіоналізм педагога доцільно розглядати як домінуючий фактор забезпечення позитивної динаміки якості освіти, особистісного і професійного зростання учнів і самого педагога, їх продуктивної самореалізації. Отже підвищення кваліфікації і самоосвіта стають одними з умов оновлення, насичення і удосконалення педагогом особистісних і професійних цінностей, мотивів, знань, компетенцій, якостей, властивостей і ставлень.

Розв'язання цих складних проблем робить актуальним завдання усвідомлення науково-практичних і методологічних підходів до професійної педагогічної освіти.

За останні роки ми бачимо збільшення інтересу науковців і практиків до проблеми професіоналізму і професійної компетентності фахівців – державних службовців; політологів; соціальних працівників; працівників системи освіти [2; 4; 7; 10].

Важливим у дослідженні професіоналізму педагога є визначення методології, з позиції якої аналізується цей феномен. Методологія – це своєрідна парадигма, яка є системою взаємопов'язаних категорій та принципів, що відображають об'єкт пізнання та виконують функцію інструментів дослідження його змісту.

Основна особливість змісту феномена «професіоналізм» постає в цих дослідженнях як якісна характеристика професійно обумовлених параметрів особистості і діяльності фахівця, що відбиває їх оптимальні показники. Багатогранність, багатоаспектність, багаторівневість розкривають професіоналізм як системне утворення, відбивають не статичний, а динамічний характер цього феномену, що проявляється в постійному русі, змінах, у перетворенні функціональних, рівневих характеристик в умовах розвитку і саморозвитку.

Гриньова В. М. розглядає професіоналізм як частину професійної культури: «Професіоналізм – особлива властивість людей систематично, ефективно й надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. У понятті «професіоналізм» відбивається ступінь оволодіння особистістю професійною діяльністю, що відповідає існуючим у суспільстві стандартам й об'єктивним вимогам» [3].

Потенціал фахівця може бути виявлено у його основних професійно обумовлених структурах особистості, діяльності, спілкування. Сформованість яких буде характеризувати той чи інший рівень його професіоналізму. Аналіз результатів досліджень В. В. Борисова, В. М. Вакуленко, В. М. Гриньовой, Н. В. Гузій, Б. С. Гершунського, М. Б. Євтуха, Л. Л. Макаренко, В. О. Сластьоніна, А. Ю. Цини дають нам підстави стверджувати, що провідним компонентом професійного потенціалу педагога є компетентність. В нашому випадку це професійна компетентність вчителя технологій.

Мета статті – здійснити аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми професійної компетентності сучасного вчителя технологій та на її основі визначити основи формування професійних компетентностей майбутніх вчителів технологій, як один із принципів їх самореалізації.

Реформування освіти в Україні стосується насамперед створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту, форм і методів навчання. Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язані з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, компетентністю, без чого розв'язання проблем навчання та виховання молоді неможливе [4].

Вивчення словникових джерел, дає нам можливість висунути тезу, що компетентність постає як інтегративна особистісна якість, що дозволяє фахівцю виконувати посадові повноваження, професійні завдання на певному достатньому рівні.

Результати аналізу наукової літератури, з педагогіки, переконливо свідчать, що компетентність постає як інтегративний особистісний ресурс, що має власну характерну і досить складну структуру, компонентами якої є компетенції, як ті аспекти професійної діяльності, від яких безпосередньо залежить кінцевий результат і за яким роблять висновок про компетентність людини в цілому.

Ми вважаємо, що виявити сутність професійної компетентності педагога, що виявляється в реалізації конкретних компетенцій, можлива на підґрунті ідей компетентнісного, професіографічного підходів, що аналізують і розкривають структуру, зміст, види, функції, завдання професійної педагогічної діяльності.

Якщо професійна компетентність педагога є інтегративним особистісним ресурсом педагогічного професіоналізму в цілому, то складові його компетенції можна виокремити як сфери професійної

діяльності, що охоплюють навчання, попередження і розв'язання конфліктів, спілкування, аналіз проблем і підвищення рівня кваліфікації. Сучасний педагог який має такі компетенції, продуктивно розв'язує професійні завдання: правильно з позиції методики навчає, вміло попереджує і розв'язує конфліктні ситуації, чітко і ясно передає інформацію, проводить педагогічне дослідження і постійно вдосконалюється.

Ми вважаємо, що на відміну від педагогічної майстерності (Ю. Азаров, І. Андриаді, В. Сластьонін та ін.), професійна компетентність, структурно подана у вигляді професійної компетенції, може бути: об'єктивно спрогнозована, з певною точністю виміряна, цілеспрямовано сформована.

Якщо педагогічна майстерність є функцією педагогічного мистецтва і таланта (І. А. Зязюн, К. Платонов, Б. Ліхачов та ін.), то компетентність може розглядатися як функція освіти і досвіду. Додамо, що майстерність і компетентність, на думку низки авторів, доповнюють одна одну, та утворюють синтез знань, умінь і навичок та особистісних якостей (А. Маркова, В. Рибалко та ін.). Головна відмінність компетентності від майстерності полягає в розчленуванні на складові компоненти компетенції.

Отже, компетентність можна розглядати як провідний показник педагогічної майстерності за наступних умов: якщо компетентність відрізняється технологічною гнучкістю і адаптивністю; якщо технологічність компетентності підсилюється особистісною залученістю, вмотивованістю і відповідальністю педагога. Таким чином, утворюється сукупність професійної компетентності педагога, що охоплює реалізацію адаптивних технологій, особистісне залучення у навчально-виховний процес, творчість та інноваційну діяльність.

Невизначеність при дослідженні професійної компетентності педагога пояснюються великою кількістю інтерпретацій поняття і відсутністю єдності у підходах, щодо тлумачення його сутності (В. М. Гриньова, Н. В. Гузій, Н. В. Гусак, В. П. Титаренко, О. М. Торубара, А. Ю. Цина та ін.).

В багатьох дослідженнях професійна компетентність постає як інтегративний особистісний ресурс фахівця, який обіймає разом з професійними, особистісні якості. Розробники Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року серед стратегічних напрямів розвитку освіти визначають: «...модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу» [5, с. 11].

Поняття компетентності на їх думку обіймає не тільки когнітивну і операціонально-технологічну складову, але і мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову. Вона також охоплює результати навчання (знання, уміння, навички), систему ціннісних орієнтацій. Зазначимо, що компетентність завжди є актуальним проявом компетенцій.

В межах сучасної педагогіки професійної освіти розроблено перелік

основних кваліфікацій і компетенцій учителя технологій. Особливий інтерес викликають останні, які подано наступними блоками:

- соціально-культурна компетенція (культура усного і писемного мовлення, знання іноземних мов, соціальна інформованість, медіаграмотність);
- психолого-педагогічна компетенція (знання психології особистості і навчальної діяльності учнів, особливостей їх професійного становлення, досвід розв'язання педагогічних ситуацій);
- технологічна компетенція (знання про виробничі об'єкти, технологічні процеси);
- дослідницька компетенція (вивчення передового педагогічного досвіду, узагальнення власного педагогічного досвіду).

На наш погляд, цей перелік варто доповнити акмеологічною компетенцією учителя технологій. Вона виявляється в продуктивному володінні майбутнього педагога технологіями саморозвитку і забезпечення особистісного і професійного зростання.

До уявлення про компетентність учителя технологій варто додати уміння особистості вільно орієнтуватися у складних реаліях професії, маніпулювати суб'єктивними і об'єктивними її складовими та впроваджувати інформаційно-інноваційні технології (інновації) у сферу професійної діяльності (В. В. Борисов, Є. В. Кулик).

Наочна демонстрація успішної реалізації компетентностей полягає у можливості реального виявлення у професійному освітньому процесі здійснення педагогом дій, що відповідають сучасним технологіям: навчання і виховання, прийняття рішень, міжособистісної взаємодії, саморозвитку і самореалізації.

Принцип врахування факторів підвищення професіоналізму педагога спрямований на вивчення, аналіз основних причин і обставин, що сприяють або перешкоджають досягненню професіоналізму педагога, врахування актуальних і потенційних можливостей педагога, як головних детермінантів його професійного розвитку, а також умов необхідних для максимально ефективного досягнення ним оптимального рівня професіоналізму. Суб'єктна активність педагога, як важливе теоретичне положення розкривається як міра його активності, що розвивається, організується і контролюється самим педагогом. Суб'єктна активність підкреслює внутрішню детермінацію професійної діяльності педагога і є важливою умовою її результативності.

Самореалізація як одна з основних цінностей людини, визначає її здатність більш повно проявляти свої можливості та потенціал і втілювати їх в життя в процесі продуктивної професійної діяльності. Це підкреслює її значення в структурі професіоналізму учителя технологій.

Самореалізованість педагога власного особистісного і професійного потенціалів може мати різні форми прояву: практичне розкриття власного потенціалу, наполегливість в реалізації планів, уміння відстоювати власні

права і свою позицію та долати труднощі і перепони при розв'язанні особливо важливих завдань.

Повноцінність такої самореалізації учителя технологій багато в чому визначається своєрідністю його професійної Я-концепції, на підґрунті якої, він буде свою взаємодію з оточуючими, самим собою і світом в цілому. Професійна Я-концепція постає потужним регулятором поведінки педагога, бо відбиває глибину (або поверхневність) знань про себе як професіонала, їх повноту (або фрагментарність), гармонійність (або конфліктність), адекватність (або неадекватність), стійкість (або нестійкість) уявлень про себе, прийняття (або неприйняття) своїх особистісних професійно важливих якостей.

А. А. Деркач вважає, що від рівня сформованості професійної Я-концепції залежить процес розвитку професіонала, темп, успішність опанування професійною діяльністю, входження до професійної спільноти. Висока професійна підготовка, опанування професіоналізмом, розвиток творчого потенціалу особистості неможливі без формування суб'єктної складової професійної самосвідомості – Я-концепції [2; 3].

Самореалізованість учителя технологій може бути виявлена в ефективності професійної педагогічної діяльності, що досягається на підґрунті гуманістичних цінностей, з використанням інноваційних технологій і яка складається з продуктивності, результативності, діяльності і особистісного росту як педагога. Самореалізованість є результатом самореалізації, в якому вчитель технологій може утвердитися у досягненні цілей, розв'язанні професійних завдань, в сформованих компетенціях, у набутому статусі. Як показали результати попередніх досліджень, лише 12 % учителів технологій відзначають досягнення самореалізованості в професії.

Принцип самореалізації особистості у професійній діяльності дає можливість досягнення кожним педагогом стану продуктивної актуалізації і об'єктивізації його особистісного і професійного потенціалу, задоволеності самим собою, а також процесом і результатом професійної діяльності.

Якщо категорії і принципи можна подати у вигляді структури, то на системному рівні треба піднятися вище і розглядати професіоналізм як суму, що не можна звести до єдиного цілого. З цією метою використовується особистісний підхід до професіоналізму. Якщо категорії професіоналізму можуть бути названі «всезагальними», а принципи – «універсальними», то професіоналізм як система завжди індивідуально-особистісна.

Це підтверджується висловлюванням В. В. Борисова: «Високий професіоналізм – це не просто знання, уміння і навички, але завжди і життєвий порив особистості. Професіонал в сучасному розумінні – це, перш за все, прагнення особистості явити світу особистісні сенси буття і

діяльності, зафіксуватися в результатах» [1, с. 120].

З метою розробки технологій удосконалення професійних компетенцій учителя технологій і формування умінь, що їх утворюють, було проведено дослідження проблеми, з якими стикаються учителі технологій при розв'язанні професійних завдань. Емпіричні дослідження підтвердили актуальність вивчення і розвитку професійних компетенцій, володіння якими викликає різні труднощі більше ніж у 60 % учителів технологій.

Професійна компетентність, посідає перше рангове місце і є інтегративно-особистісним ресурсом, що складається з таких компетенцій, як: методична, психологічна, комунікативна, організаційна, рефлексивно-дослідницька, акмеологічна.

Методична компетенція характеризує володіння учителем технологіями навчання і виховання. Як показали результати дослідження їх реалізація викликає значні труднощі у 40 % педагогів.

Психологічна – розкриває володіння технологіями регулювання міжособистісних відносин і також входить до проблемного кола для більш ніж 50 % учителів. Особливо це стосується знань, умінь конструктивної співпраці, управління емоційними станами – роздратованістю, напруженістю, втомою.

Володіння технологіями обміну інформацією становить комунікативну компетенцію педагога. Вивчення комунікативних умінь учителів технологій показало, що приблизно 50 % не уміють адекватно сприймати і інтерпретувати інформацію, що отримують від учнів та колег.

Організаційна компетенція віддзеркалює володіння учителем технологій цілеспрямованості у колективі, реалізація яких викликає певні труднощі у 60 % педагогів.

Дослідницька компетенція, як володіння педагогом технологіями збору інформації і прийняття рішень не сформована у 40 % педагогів

Акмеологічна компетенція розкриває володіння педагогом технологіями саморозвитку і професійної самореалізації. Вона складає найменш сформовану з усіх компетенцій педагога.

Якщо професійна компетентність учителя технологій є інтегративним особистісним ресурсом професіоналізму педагога в цілому, то складові компетенції можуть бути виявлені у вигляді наочної і успішної реалізації в сфері професійної діяльності. Учитель технологій, який володіє цими компетенціями ефективно навчає, конструктивно попереджує і долає конфліктні ситуації, чітко передає інформацію, проводить педагогічні дослідження і постійно вдосконалюється.

Здійснюючи аналіз літературних, наукових, науково-педагогічних джерел та вивчення практичного передового досвіду роботи педагогічних працівників та вимог, які ставляться до професійної майстерності, вмінь і навичок, ми на підставі цього сформулюємо власне визначення поняття

«професійна компетентність сучасного вчителя технологій». Професійна компетентність вчителя – це інтегрована особистісна професійна якість, що дозволяє виконувати сучасному учителю посадові повноваження, професійні завдання на певному рівні в системі освіти.

Таким чином, у статті ми здійснили аналіз науково-педагогічних досліджень. На їх основі розглянули поняття «професійна компетентність», що дало можливість власне визначення цього поняття. Теоретично обґрунтували структуру професійної самореалізації сучасного вчителя технологій, яка повинна періодично видозмінюватись, корегуватись і вдосконалюватись у зв'язку із швидкими темпами розвитку науки і практики.

Отже, в категоріях, що ми описали наявні сутнісні характеристики особистості педагога, як суб'єкта діяльності, що орієнтований на вищі досягнення у професії шляхом самореалізації, знаходження і розкриття професійного потенціалу на рівні компетентності, адаптивності, творчості.

Аналіз категорій допоміг розкрити змістові і функціональні особливості професіоналізму педагога.

Це, відповідно, розкриває «проблемне поле» створення умов і врахування факторів, що сприяють або перешкоджають досягненню учителем технологій вершин у даній професії. Таким чином, теоретичний аналіз і проведені емпіричні дослідження дозволяють розглянути професіоналізм учителя технологій як системне утворення, що віддзеркалює рівень володіння педагогом професійною діяльністю та виявляється у мірі сформованості професійної компетентності і компетенцій, ієрархії ціннісних орієнтацій, суб'єктності, інноваційності та професійній ідентичності. Професіоналізм створює можливість сучасному учителю технологій не тільки успішно розв'язувати професійні завдання, але і досягати особистісних вершин у професійній діяльності.

Питання визначення змісту, форм, рівнів, механізмів та структури «професійної компетентності» майбутнього учителя потребують подальшої розробки, систематизації, аналізу й узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В. В. Провайдинг інновацій в системі післядипломної педагогічної освіти / В. В. Борисов // Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів I-ї Міжнародної науково-практичної конференції [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Баку-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2016. – С. 199–120
2. Горбатюк Р. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю: монографія / Р. Горбатюк. – Тернопіль, 2009 – 400 с.
3. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм»,

- «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка» Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2014/1054-1415092336.pdf>
4. Гузій Н. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / Н. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
 5. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека / А. А. Деркач. – Кн. 1–5. Кн. 2. Акмеологические основы управленческой деятельности. – М. : РАГС, 2000. – 536 с.
 6. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Издательство Московского психолого-социального института: Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.
 7. Доброскок А. С. Психологічні чинники формування професіоналізму майбутніх менеджерів: автореф. дис. канд. психолог. наук: 19.00.07 / А. С. Доброскок, Інститут психології імені Г. С. Костюка. – Київ, 2013. – 20 с.
 8. Елькін М. В. Формування професійної компетентності вчителя / М. В. Елькін. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 111 с. – (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 5 (125)).
 9. Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» – 2013. – № 8–9. – С. 11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_6
 10. Штефан Л. В. Формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів: монографія / Л. В. Штефан. – Х. : ТОВ «ЦД ЗЕБРА», 2012. – 350 с.